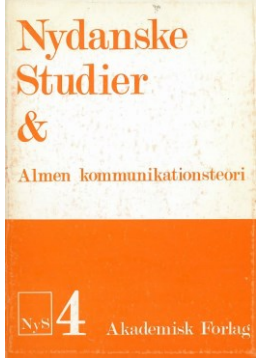

NyS

Titel:	Sprogpsykologi, nogle emner og problemer	
Forfatter:	Jesper Hermann	
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier</i> & <i>Almen kommunikationsteori</i> 4, 1972, s. 18-35	
Udgivet af:	Akademisk Forlag	
URL:	www.nys.dk	

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

SPROGPSYKOLOGI, nogle emner og problemer

Af Jesper Hermann, Københavns Universitet, Institut for anvendt og matematisk lingvistik

1. Sprogbrugeren er det centrale udgangspunkt for sprogpsykologien. Beskrivelsen af hvordan han fungerer som meddeler og modtager af sproget er hovedopgaven. Den mest generelle opdeling af hans virksomhed kan foretages ved at skelne mellem sprogopfattelse og sprogfrembringelse. Disse to ses bedst i lyset af hinanden, men for klarhedens skyld vil jeg som spædbarnet begynde med forståelsen.

- 1a Sprogopfattelsen rejser først spørgsmål som: hvilke træk i det akustiske signal er afgørende for den korrekte forståelse af det som sprog? Hvordan kan det lade sig gøre at vi hører et ord som det samme ord hvadenten det udtales af mand, kvinde eller barn med hver deres stemmeklang? Den fysiske påvirkning vi modtager vil nemlig i de nævnte tilfælde være meget forskellig. Forklaringen må være at vi har lært at hæfte os mere ved de relative og oppositionelle forhold mellem talelydene end ved deres absolutte fysiske egenskaber. Det videre arbejde består derfor i at bestemme HVILKE indbyrdes forhold mellem de fysiske dimensioner (som fx. frekvensrelationer, varighed, eller variation i intensitet) der er afgørende for opfattelsen. Det at vi har lært at hæfte os ved bestemte relative forhold mellem lydene i talen og ignorere andre kan også forklare hvorfor det kan være vanskeligt at lære et fremmedsprog hvis lydsystem måske netop udnytter nogle af de forskelle vi er vant til at se bort fra (forskellen mellem 's' og 'z', stemt og ustemt s, er meget vigtig på engelsk fordi den er betydningsadskillende, mens variation mellem dem er sproglig tilfældig på dansk). "Anders And"sproget på bånd der køres for hurtigt opfattes efter nogen tilvænning og er et andet tegn på at det er de relative forhold som er afgørende, ikke talelydenes absolutte frekvenser (som alle stiger ved forøget hastighed).

Men selvom vi er på det rene med den relative karakter

af sproglydopfattelsen er dermed intet sagt om hvad vi gør med disse lyde for at opfatte dem som sprog med indhold og betydning for os. Hvilke enheder opfatter vi overhovedet i? Hvor meget analyserer vi det vi hører? Hvordan kombinerer vi analysens resultater? Springet mellem opfattelse og forståelse afdækker et af sprogpsykologiens væsentligste teoretiske problemer: Hvordan kan vi forbinde lingvistisk beskrevne ytringer med en psykologisk beskrivelse af de forståelsesprocesser de foranlediger? Eller i en generel formulering: Hvilken begrebsramme kan rumme både de lingvistiske og de psykologiske kategorier som belyser sprogbrugerens i funktion? Etableringen af denne begrebsramme er efter min opfattelse en hovedopgave for sprogpsykologisk arbejde.

De nødvendige fremgangsmåder på vej mod løsningerne er de kendte to: 1) afprøvninger af hvor langt de psykologiske respektive lingvistiske kategorier man forsøger sig med allerede nu kan samordnes i beskrivelser (evt. forudsigende) af empirisk materiale, og 2) en analyse af disse begrebers eller kategoriers forhold til teorier, evt. en udformning af nye begreber og teorier om forholdet mellem sprog og sprogbruger.

- 1b To eksempler kan vise vilkårene for revision og afprøvning af nuværende teorier. Først en afprøvning. Den gjaldt en samordning af transformationsgrammatikkens beskrivelse af forskellen mellem fx. aktive og passive engelske sætninger med sprogbrugerens behandling af dem i en forsøgssituation (Miller 1962, Miller & McKean 1964). Opgaven bestod i at man på en liste skulle finde sætninger der var identiske med eller transformationer af foreviste sætninger (den lå altså i en vis forstand mellem en simpel opfattelse af sætninger med gentagelse for øje, og en forstående bearbejdning med fortsættelse af samtalen som hensigt). Resultatet blev at det tog længere tid at finde en passiv der svarede til en aktiv end at finde en identisk aktiv sætning, men længst tid at finde den passiv-negative sætning der var en transformation af den aktive. Disse resultater antydede muligheden af at slutte direkte fra forskelle i sætningernes kompleksitet i den grammatiske beskrivelse (der anvendtes

heri flere regler for at danne den negative passive sætning) til forskelle i psykologisk bearbejdning af dem.

En sådan simpel overensstemmelse mellem lingvistisk signalement og psykologisk behandling blev draget i tvivl af Fodor og Garrett efter et eksperiment i 1967. Deres materiale var ganske vist sætninger med og uden syntaktisk komplicerende adjektiver og relative pronominer, men de påviste ved hjælp af dette, at sætninger med seks ekstra transformationer (adjektivtilføjelser) blev omskrevet hurtigere end andre med blot to ekstra (udeladelser af relative pronominer). Hvorefter de konkluderede at der ikke i denne del af syntaksen var noget ligefremt forhold mellem antallet af transformationer og behandlingen af sætningen. Nogle af antagelserne bag de første forsøg (Miller & McKean) gik ud på at den generative grammatiks beskrivelse af sætningerne pegede direkte mod sprogbrugernes generering af dem. Det har denne grammatik dog aldrig tilsigtet, Chomsky tog i 1964 meget tydeligt afstand fra det (Chomsky, 1964, p. 126 note). Men nogle psykologer foretog alligevel afprøvningen med tilsyneladende positivt udfald. Dette må vistnok ses i forbindelse med at den amerikanske psykolingvistik fortrinsvis er blevet dyrket af psykologer, der med Roger Browns udtryk har importeret lingvistiske kategorier og ladet dem fungere som uafhængige variable i psykologiske eksperimenter (Brown, 1970). Som især Rommetveit (1968) har påpeget kan dette få uheldige følger. Således fjernede Chomsky's "Aspects of the Theory of Syntax" i 1965 nogle af de teoretiske begrundelser (bl. a. ved forholdet mellem obligatoriske og valgfrie transformationer) for flere af de psykolingvistiske eksperimenter der undersøgte forsøgspersoners forskellige behandling af de samme sætninger i aktiv og passiv. De eksperimentelle resultater kan ikke længere bruges som støtte for en arbejdshypotese om funktionsoverensstemmelse mellem en idealiseret sproggenerator og den menneskelige sprogbruger (Steen Folke Larsen, 1968). Afprøvningens resultat skiftede med eet karakter, af rent lingvistiske grunde. Vi skal se hvorfor.

- 1c Det andet eksempel drejer sig om arbejdet hen mod "consistent definitions of some psycholinguistic terms" som titlen lyder på en artikel af Oller, Sales og Harrington (1970). Den antagelse om en ligefrem sammenhæng mellem sprogbeskrivelsens trin og de psykologiske processer der lå bag de tidlige eksperimenter er ikke opstået grundløst. Jeg har tidligere (JH 1970) lokaliseret den til bl. a. Miller, Galanter og Pribrams "Plans and the structure of behavior" (1960, især fx. p. 156), og Oller et al. påpeger hvorledes den kan finde næring i et semantisk skred i følgende Chomsky-citat:

"Linguistic theory is concerned primarily with an ideal speaker-listener, in a completely homogeneous speech-community, who knows its language perfectly and is unaffected by such grammatically irrelevant conditions as memory limitations, distractions, shifts of attention and interest, and errors (random or characteristic) in applying his knowledge of the language in actual performance."

(Aspects of the theory of syntax p. 3, mine understregninger).

Chomsky gør det vanskeligt for os at anvende competence-begrebet i sprogpsykologiske undersøgelser, fordi det er svært at arbejde med en idealiseret sprogbruger som udnytter sin kundskab i faktisk sprogbrug. Hvordan kommer vi nemlig herfra til idealiseringen, eller omvendt, fra idealiseringen til den faktiske sprogbrug (den vej som Chomsky går). Idealisering er vel ikke i sig selv af det onde, men skal man bruge den til noget, må man vide præcist under hvilke betingelser den er etableret, og ikke bare som her, med fx. uspecificerede hukommelsesbegrænsninger og under andre "grammatisk irrelevante omstændigheder". Oller et al. fremhæver som en af konsekvenserne, hvordan det bliver meningsløst at foretage eksperimenter hvis deres resultater principielt ikke kan føre til revision af teorien (se Oller et al. p. 51f; de fremhæver Aspects side 19. Til den kan vi stille spørgsmålet: hvordan afvejes en konkret operationel procedure imod en stiltiende viden hos den idealiserede sprogbruger, når denne viden kun giver sig udslag

der er forstyrrede af uspecificerede irrelevante psykologiske mekanismer?) De foreslår i modsætning til Chomsky (ATSp 10-15) at man lader studiet af performance gå forud for slutninger om competence, og at man tillader efterprøvede eksperimenter indflydelse på udformningen af teorien (Oller et al. p. 55).

Ved således håndfast at insistere på en faktisk, i stedet for en idealiseret, kompetence bliver det også muligt for Oller et al. at mildne overgangen mellem de specifikt sproglige og de øvrige kognitive psykologiske færdigheder hos sprogbrugeren¹⁾.

Man opnår herved en tiltrængt begrebsafklaring, men kommer ikke, alene i kraft af denne, meget nærmere mod en konkret bestemmelse af den lingvistiske teoris udformning inden for begrebsrammen der kan forbinde den med psykologiske beskrivelser. Man kan gribe tilbage til afprøvninger med de omformulerede begreber, eller som Jakobovits foreslår (1969) for en tid koncentrere sig om sprogbrugeren som psykologisk fænomen. Herved ville man kunne få en vekselvirkning til afløsning for den ensrettede trafik der hidtil er foregået fra lingvistik til psykologi (jf. Brown ovenfor p. 3). De vigtigste lingvistiske regler om rekursivitet i sproget antyder hvor stor en afstand lingvistikken har til mennesket, som tilhører "den generelle kategori af ikke-rekursive indretninger" (Miller 1967. p. 116). Man kunne endog forestille sig at psykologiske teorier om menneskets kognitive indretning leverede frugtbare begrænsninger til de lingvistiske beskrivelser af sprogets struktur (Jakobovits 1969, 157) ligesom en tid lang de psykologiske beskrivelser har været begrænset af lingvistiske forestillinger.

- 1d Fra dette bidrag til en begrebsafklaring vender vi tilbage til springet mellem opfattelsen og sprogforståelsen. Vi veed at man i i høj grad opfatter de lyde man hører ud fra hvad man regner med der kommer: "har han sagt A må han nok også sige B." Dette kommer også til et uhøjtideligt udtryk i "Joos' lov" ifølge hvilken man altid i tvivlstilfælde bør indsætte det ord der giver mindst betydningsændring til resten af ytringen. Nogle forsøg Bruce har foretaget (1969) viser hvordan det beforder at kom-

me væk fra tvivl: forsøgspersoner kan høre langt flere ord korrekt gennem støj, hvis ordene alle har noget med fx. mad eller sport at gøre, end hvis det er en liste tilfældige ord. Franz Froms forsøgspersoner gengav engelske ord når de fik at vide at pladen var en dårlig optagelse fra den engelske radio, selv om det indtalte var dansk oplæsning der blev afspillet baglæns. (Franz From 1963, s. 98). Ligesom de enkelte træk ved lydene opfattes i relation til deres omgivelser (jf. Ladefoged & Broadbents "Information conveyed by vowels", 1957) forstår vi også hele ord ud fra konteksten de kommer i (denne var hos From forsøgslederens instruktioner).

Det samme gælder sætninger og større budskaber. Opfattelsen og forståelsen befordres i alle tilfælde hvis man ved noget om hvad de går ud på, og hvis ordene kombineres til sætninger af tilvant tilsnit og uden usædvanlig betydning (Johnson-Laird 1970). Nogle eksperimenter har demonstreret syntaksens selvstændige betydning for forståelsen (fx. Miller & Isard 1963). Flere af forsøgene accentuerer således behovet for en klarere skelnen mellem syntaks og semantik, hvis man vil holde fast ved, at disse hver for sig skal bruges til at styre valget af uafhængige variable (i tekstmaterialet til ekspm.). - Mere i det semantiske ligger Wasons påvisninger af hvordan negative udsagn er vanskeligere at forstå og vurdere end ligefremme udsagn; endvidere af hvorledes forsøgspersoner bruger længere tid til at fuldende negative sætninger som anvendes usædvanligt, end negative sætninger i almindeligt brug (med eet rødt og syv blå punkter siger man sædvanligvis "eet punkt er ikke blå", det er usædvanligt at sige: "syv punkter er ikke røde"). Negative sætninger anvendes normalt til at korrigere rimelige fejlmuligheder. Man siger ikke: "det brænder ikke", medmindre tilhøreren har en rimelig grund til at tro at det brænder (Wason 1959, 1965).

Vi nærmer os her forståelsen af forholdet mellem det man siger og det man taler om. Tvetydigheder i et udsagn vil ofte lede tilhøreren mod netop de sider af det man taler om eller situationen, som kan tjene til at afklare udsagnet. Hvis en sætning er tvetydig, er den det kun indtil man ser, at situationen

kan gøre den eentydig (forudsat at sætningen er sådan at den overhovedet kan gøres eentydig i den pågældende situation). I denne forstand kan man sige, at en sætning selv specificerer sin kontekst (Johnson-Laird 1970).²⁾

Modsigelsen mellem denne påstand, og den at kontekst-situationen bestemmer forståelsen af en sætning, afdækker at der kan foregå en vekselvirkning mellem situation og sprog. Der ligger en udfordring i at kortlægge reglerne for den gensidige afhængighed mellem ytring og situation som den opleves af den sprogbruger der ubesværet opløser tvetydighederne undervejs i samtalens løb. Det er formentlig et generelt "økonomisk" træk ved brugen af sproglige meddelelser at vi kan lade så meget være usagt som situationen overhovedet tillader - og samtidig er det en af de største kilder til misforståelser (især ud fra forskellige opfattelser af situationen).

I mange tilfælde hører også afsenderens hensigt med ytringen med til den situationskontekst modtageren må opfatte for at forstå udsagnet. D.M. MacKay (1969 p. 120-125) understreger hvordan modtageren ikke blot må kunne oversætte en ytring til sit eget forståelsessystem; men han må også kunne begribe dens funktionelle betydning som en handling med en bestemt hensigt uafhængig af dens semantiske side (semantisk forskellige ytringer kan fungere som udtryk for samme hensigt hos afsenderen, se også From 1963 p. 70-71). På lignende måde forudsætter opfattelsen af en hammer som et stykke værktøj, og ikke bare som noget træ og metal, en minimal forståelse af dens funktion. Enten det nu i en bestemt situation bruges som sådan eller ej, er et sprogligt udsagn også et stykke værktøj. Sprog kan ikke forstås fuldt ud medmindre man er i stand til at opfatte denne side af det (MacKay 1969, p. 123).

- 2 Med talen om afsenderens hensigt nærmer vi os den anden side af sprogbrugerens funktion, frembringelsen. Intentionen som er omtalt ovenfor, må skelnes fra den lyst til at sige noget som William James taler om i det følgende. Men de hører begge til de vanskeligere tilgængelige og mest dragende sider ved sprogbrugerens. William James citeres ofte fordi han forsøger

at indkredse hvorfor tilskyndelsen til at sige noget er vanskelig at komme nær:

"Har læseren aldrig spurgt sig selv, hvilket bevidsthedsfænomen er hans lyst til at sige en ting, indtil han har sagt den? Det er en ganske bestemt lyst som er adskilt fra alle andre, og derfor en fuldkommen tydelig bevidsthedstilstand; men hvor meget af den består af bestemte forestillingsbilleder enten af ord eller ting? Næsten intet! Dvæl et øjeblik, og ordene og tingene dukker frem; den forventningsfulde lyst, anelsen er der ikke længere. Men efterhånden som ordene der afløser den ankommer, byder den dem velkommen og kalder dem rigtige hvis de stemmer overens med den, men afviser dem og kalder dem forkerte hvis de ikke gør det. Den har derfor sin egen helt bestemte natur, men hvad kan vi alligevel sige om den uden at bruge ord der hører til de senere bevidsthedsfænomener som afløser den?" (William James, 1890).

Citatet er hentet fra Laver (1970). Han understreger hvordan tale normalt rummer mange pauser, gentagelser og små høm'er og jhm'er. Laver foreslår at vi så langt det er muligt forsøger at aflokke disse almindelige afbrydelser og rettelser deres betydning for "planlægningen" og artikuleringen af talen. Måske vil en kortlægning af hvordan talen frembringes kunne bane vejen for indsigt i andre af hjernens kognitive funktioner (Lashley, 1951). Hvordan forbinder vi den anelse James omtaler med den artikulation andre hører resultatet af? Man må nok forestille sig, dels en fase som producerer et lingvistisk udtryk for det man vil sige, dels en fase som omsætter dette til kontrol af artikulationsmuskulaturen. Denne frembringer derpå udtrykket som andre kan opfatte, og som vi selv, af og til uden at opdage det, kan rette hvis det lyder forkert. Der findes altså en instans som kontrollerer det vi siger. Kontrollen kan både gribe ind over for rene artikulationsfejl som "dynamometer" i stedet for "dynamometer", og over for fortællelser der som Freud har vist kan have dybere årsager. Endelig kan man også rette upræcise udtryk: "gi' mig en grapefrugt, jeg mener en af de citroner dér," og hermed er vi tilbage ved begyndel-

sen, det man ville sige. Det kan være man her kan bruge James' begreb om en forventningsfuld lyst til at sige noget, det bliver et spørgsmål om den kan indgå som en meningsfuld størrelse i eksperimenter. Der finder sikkert en vekselvirkning sted imellem lysten til at sige noget og de udtryksmuligheder sproget tilbyder een. Det kan undertiden være så svært at få sagt hvad man mener at man kommer til at mene det man slumper til at få sagt. - For at kunne producere et lingvistisk udtryk der kan omsættes i "artikuleringsinstruktioner" er det nødvendigt at vi har et lager af sproglige størrelser hvorfra udtrykkets bestanddele kan hentes.

- 2b Brown & McNeill (1966) har foretaget et interessant eksperiment. De læste en eensproget ordbogs forklaringer af nogle sjældne ord op for studerende. Hvis nogen med det samme syntes han havde det rigtige ord eller eet bestemt ord, var han ude af billedet, på samme måde som dem der slet ingen ordforannelmelser fik. Men hvis nogen følte at de "havde det lige på tungen", blev de bedt om at notere hvilke lydligge eller betydningsmæssige træk de mente ordet havde. Først da fik alle det rigtige ord at høre. Flere i den sidste gruppe fik nu en 'aha'-oplevelse af at dette faktisk var ordet de havde søgt at indkredse.

De træk som denne gruppe havde noteret viste mere end tilfældig overensstemmelse med målordet på flere områder. Det gjaldt lydligge forhold som begyndelsesbogstav, ordslutning og trykstærke vokaler i midten; andre ord med samme trykmønster som målordet. Dette er let af efterprøve, selv om der måske skal læses 20 forklaringer før forsøgspersonen oplever at "få noget lige på tungen". Således har jeg til målordene 'dubleant' og 'kardæsk' fået opgivet henholdsvis 'duellant' og 'kaskade' som ord forsøgspersonen ikke kunne lade være at tænke på, selv om han var klar over de var forkerte. Også betydningsbeslægtede ord dukker op, til 'kardæsk' fx. 'granat'.

Ifølge Brown og McNeill antyder resultaterne noget om hvordan ordene opspores eller er oplagrede: med repræsentation både af bestemte lydligge træk (tydeligst begyndelse og slutning, og

trykmønster) og af tilhørsforholdet til et bestemt semantisk felt (dette forhold kan udnyttes ved "deblokering" i afasibehandling, se E. Weigl 1970). Eksperimentet bekræfter indtil videre at hvert ordudtryk kan være lagret med flere "adresser", og på samme måde at hvert ordindhold må repræsenteres i forbindelse med flere ordudtryk (det sidste udnytter vi bl. a. ved løsning af kryds og tværs). Dette skulle ikke bare gælde sjældne ord og studerende som i forsøget, men fænomenet at have et ord lige på tungen opleves af alle, hvilket ord det er vil afhænge af sprogbrugerens alder og uddannelse, og af situationen (jf. Freud). Det er kendt hvordan bevidst, systematisk søgen efter "lignende ord" virker som en mnemoteknisk hjælp ved genkaldelse af et forsvundet ord.

Dette eksperiment kan imidlertid ikke fortælle os om fænomenet fortrinsvis har sin rod i måden ordet først er lært på, måden det opbevares på, eller måden hvorpå der søges efter det (jf. Tulving 1970). Spekulationer over det vil kunne belyses fra meget forskellige sider. Det drejer sig om udforskning af indlæring og reproduktion (se fx. Lunzer 1968, Talland 1968), om arbejdet med datalogisk simulerede semantiske systemer (se fx. Ross Quillian 1970), og om den lange tradition af ordassociationsforskning (se Clark 1970 hvor associationerne opfattes som biprodukter af sprogbrugerens lingvistiske kapacitet og ikke som direkte udtryk for denne). - - I beskrivelsen af sprogfrembringelse har vi nået et hovedproblem for sprogpsykologisk beskrivelse. Det gælder den videre sammenstilling af de fundne ord og vendinger så der dannes udtryk som følger reglerne for danske forståelige konstruktioner. Skitser til løsningen af det er jeg ikke i stand til at referere, men det er et kritisk problem for samordning af lingvistik og psykologi.

- 2c I stedet vil jeg nævne at flere forskere anser sprogfrembringelsens organiserende princip for at være af rytmisk karakter (Lashley 1951). En række forskellige fænomener er blevet fremdraget af Lenneberg (1967 s. 108-119) i denne forbindelse. Forsinket tilbagekobling via hovedtelefoner af det man selv siger,

hurtige mekaniske afbrydelsers virkning på gentagelse af hørt tale, og antallet af stavelser som gennemsnitligt frembringes i sekundet, peger alle i retning af at talerytmen skulle bestå af enheder af omkring en sjettedels sekunds varighed (se også Neisser 1967, s. 185 ff, 232-235).

I forsøget på at indkredse de organiserende principper bag talefrembringelse har man også undersøgt forekomsten af tøvpauser i spontan tale. D.S. Boomer (1965) fandt at den slags pauser på engelsk hyppigst faldt efter det første ord som hørte til en tonegruppe, dvs. en syv-otte stavelser med een særlig fremtrædende stavelse som bærer af intonationsskift (med ex. fra Laver op. cit.: "Ask them to come into the GARDen" er een sådan gruppe med 'gar-' som hovedstavelse). Resultatet fortolkede Boomer som tegn på at artikulation af sammenhængende tale planlægges i helheder der er større end enkelte ord (hvis det skulle være enkelte ord var det en rimelig antagelse af tøvpauserne faldt umiddelbart førend det fremhævede ord i en tonegruppe, det er det mest uventede ord og har i reglen også størst betydning for den talende). Intonation og syntaktisk valg i begyndelsen af tonegruppen viser ofte afhængighed af slutningen af den, gruppen må derfor være planlagt under eet. Inden for den helhed som i engelsk udgøres af en tonegruppe er det imidlertid endnu uafklaret om den mindste psykologiske enhed er stavelsen eller fonemet (se diskussionen hos Neisser 1967, s. 182-187, hos Laver 1970 s. 70-72).

De her omtalte tøvpauser adskiller sig fra andre pauser i talen ("kunstpauser") ved at være lettere at bemærke for tilhøreren, selv om kunstpauserne før og efter en tonegruppe varer længere end tøvpauserne. Leeson (1970) foreslår at man i fremmedsprogsundervisning lægger mere vægt på at lære eleverne at skelne mellem meningsbefordrende ophold og meningsforstyrrende tøvpauser. Derved får eleverne lettere ved at placere de nødvendige tænkepauser sådan at de forstyrrer tilhøreren mindst muligt.

- 3 Vi har set på nogle af de problemer som opstår i forbindelse med beskrivelse af den enkelte sprogbrugers funktioner. Hvis

man udvider synsfeltet lidt kan sprogbrugerens samtalepartner eller gruppen der taler sammen ikke undgå at komme ind i billedet. Hermed nærmer vi os den mere socialpsykologiske side af sprogbrugen. Hvilke funktioner har sproget imellem parterne i samtalen? Det er fx. sjældent man har med rene spørgsmåls- og oplysningsudvekslinger at gøre, der vil i reglen være indflettet angivelser af de talendes gensidige billeder af hinanden. Oplevelsen af den anden person i forbindelse med og gennem hans sproglige adfærd rejser mange spørgsmål (fx. hvad lægger vi mærke til, hvordan fortolker vi det?), som fører til en forbindelse med personlighedspsykologi. I de fleste tilfælde oplever man også at den anden i kraft af sit sprog tilhører en ret bestemt samfundsgruppe, - hermed er vi ovre i et sociolingvistisk synspunkt. Forbindelsen kan også udtrykkes ved at sige at det at kunne bruge sætninger rigtigt i varierede sociale sammenhænge ligeså meget er en sproglig færdighed som den, overhovedet at kunne sige og forstå sætningerne.

Det ses at der er mulighed for at bevæge sig i mange retninger fra et sprogpsykologisk udgangspunkt. Hvis man vil kunne orientere sig, er det nok nødvendigt at fastholde dette omkring sprogfrembringelse og sprogforståelse hos det enkelte medlem af sprogsamfundet. For ikke at kaotisere fremstillingen har jeg udeladt en række emner og arbejdsområder: børns tilegnelse eller udvikling af sprog, (voksnes) tilegnelse af fremmedsprog, sprogindlærings forhold til indlæringspsykologi iøvrigt, sprogforandringer anskuet psykologisk, dyrs "sprog", læsningens og skrivningens psykologi, sprogpatologi, forholdet mellem sprog og påvirkning af holdning, forholdet mellem sprog og opfattelse af verden, mellem sprog og tænkning, og andre.

Marts 1971

Litteratur.

Ud fra henvisningerne under "Oversigter", "Artikelsamlinger" og "Tidsskrifter" skulle man kunne orientere sig i andre emner end det udsnit jeg har kunnet omtale ovenfor.

A. OVERSIGTER:

R. Rommetveit: Words, Meanings, and Messages. Academic Press 1968. Den klareste og mest sammenhængende fremstilling. Fører et synspunkt igennem.

Hans Hörmann: Psychologie der Sprache, Springer Verlag 1967, nu også i engelsk oversættelse. Grundig og refererende, især interessant ved at rumme henvisninger til traditionen før anden verdenskrig.

Peter Herriot: An introduction to the psychology of language. Methuen 1970. Noget komprimeret fremstilling. God bibliografi.

B. ARTIKELSAMLINGER:

F. D'Arcais & W.J. Levelt, eds.: Advances in Psycholinguistics. North-Holland 1970. Kongresindlæg og diskussioner fra Padua 1969.

John R. Hayes, ed: Cognition and the development of language. John Wiley 1970. Symposiumrapport fra 1968.

Jakobovits & Miron, eds.: Readings in the psychology of Language. Prentice-Hall 1967. Få emner godt dækket.

John Lyons, ed: New Horizons in Linguistics. Penguin books 1970. Flere væsentlige afsnit om sprogpsykologiske emner. (jf. Clark, Laver og andre nedenfor).

Oldfield & Marshall: Language. Penguin books 1968 og senere. Den mest omfattende og billigste indførende samling.

S. Saporta; ed: Psycholinguistics. Holt, Rinehart & Winston 1961. Dens mere psykologiske artikler er de mest relevante i dag.

C. TIDSSKRIFTER:

Cognitive Psychology. Academic Press, 1. årgang 1970.

Language and Language Behavior Abstracts. University of Michigan

Center for Language and Language Behavior studies.

4. årgang 1970. Løbende referater fra et stort antal tidsskrifter, også østeuropæiske.

Language Learning. Ann Arbor, Michigan. 20. årgang 1970.

Language and Speech. Robert Draper, England 13. årgang 1970.

Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, Academic Press.

9. årgang 1970. Forkortet JVLVB nedenfor.

IRAL, International Review of Applied Linguistics in Language

Teaching. S Julius Groos Verlag Heidelberg. 8. årgang 1970.

Iøvrigt henvises til de psykologiske fagtidsskrifter.

D. ØVRIGE HENVISNINGER:

Michael Argyle: The psychology of interpersonal behavior. Penguin books 1967.

D.S. Boomer: Hesitation and grammatical encoding, Language and Speech, 8, 148-158, 1965. Optrøkt i Oldfield & Marshall: Language.

R. Brown: Psycholinguistics. Free Press 1970. Optrøkt af tidligere publicerede afhandlinger + een ny.

R. Brown & D. McNeill: The "Tip of the Tongue" Phenomenon. JVLVB, 5, 325-337, 1966. Optrøkt i Brown 1970.

D.J. Bruce: Effects of Context upon intelligibility of heard speech, i: C. Cherry, ed: Information Theory, Butterworth 1956. Optrøkt i Oldfield & Marshall: Language.

N. Chomsky: On the notion 'Rule of grammar', i: J.A. Fodor & J.J. Katz, eds: The Structure of Language. Prentice-Hall 1964.

- : Aspects of the theory of syntax. M I T Press 1965.

- : Language and Mind. Harcourt Brace & World 1968. Dansk oversættelse: Sprog og Bevidsthed, Gyldendals uglebøger 1971.

H.H. Clark: Word associations and linguistic theory, i: Lyons, ed: New Horizons in Linguistics, Penguin 1970.

J.A. Fodor & M. Garrett: Some syntactic determinants of sentential complexity. Perception & Psychophysics, 2, 289-296, 1967.

- S. Freud: Hverdagslivets Psykopatologi. Falkebog, Hans Reitzel uden år.
- Franz From: Om oplevelsen af andres adfærd. Disp. 4. oplag 1963.
- D. Fry: The perception of speech, i Lyons, ed: New Horizons in Linguistics, Penguin 1970.
- Vilhelm Grønbech: Sprogets musik, 2. oplag, Gyldendal 1956.
- L. Hammerich, R. Jakobson & E. Zwirner, eds: Form & Substance, Festschrift til Eli Fischer-Jørgensen 1971. Afhandlinger i afsnit 2 og 3 (produktion og perception, stavelser og suprasegmentale enheder).
- Nils E. Hansegård: Tvåspråkighet eller halvspråkighet? Aldusserien 1968.
- Jesper Hermann: Psykolingvistiske eksperimenter vedrørende hypotesen om 'recoding'. Manuskript 1970.
- L. Hjelmslev: La structure morphologique (1939) optrykt i: Essais Linguistiques, København 1957.
- - : Omkring sprogteoriens grundlæggelse, optryk 1966, Akademisk Forlag.
- J. Jaffe & S. Feldstein: Rhythms of Dialogue, Academic Press 1970.
- L.A. Jakobovits: The Psycholinguists: Whither now? anmeldelse af Miller 1967 i Contemporary Psychology, 14, 156-157, 1969.
- William James: Principles of Psychology 1890 (Dover edition 1950 og senere).
- P.N. Johnson-Laird: The perception and memory of sentences, i Lyons, ed: New Horizons in Linguistics, Penguin 1970.
- P.A. Kolers: Bilingualism and information processing. Scientific American 1968.
- P. Ladefoged & D.E. Broadbent: Information conveyed by vowels, Journal of the Acoustic society of America, 29, 98-104, 1957.
- Steen Folke Larsen: Grammatisk Adfærd. Duplikat, Århus Universitets psykologiske institut, 1968.
- - : Tidslig Lokalisering i perciperede sprogforløb. Eksperimentalopgave til magisterkonferens i psykologi, Aarhus Univ. Psykol. Inst. 1969.

- K.S. Lashley: The problem of serial order in behavior (1951) optrykt i Saporta: Psycholinguistics (se ovenfor).
- J. Laver: The Production of speech, i Lyons, ed: New Horizons in Linguistics, 1970.
- R. Leeson: The exploitation of pauses and hesitation Phenomena in 2. language teaching, Audiovisual Language Journal, 8, 19-22, London 1970.
- E.H. Lenneberg: Biological Foundations of Language, Wiley & sons 1967.
- - : On Explaining Language, Scientific American, 1969.
- E.A. Lunzer: The regulation of Behavior. London, Staples Press 1968.
- - & J.F. Morris, eds: Development in Human Learning. London, Staples Press 1968.
- J. Lyons & R. Wales, eds: Psycholinguistic Papers. Edinburgh 1966. Belyser især competence-performance og børns tilegnelsesproblemer.
- D.M. MacKay: Information, Mechanism and Meaning. M.I.T. Press 1969.
- G.A. Miller: Some Psychological studies of grammar. American Psychologist, 17, 748-762, 1962. Optrykt i Jakobovits & Miron, se ovenfor.
- - The Psychology of Communication. Optryk af tidl. afhdl. Basic Books 1967.
- - , E. Galanter & K. Pribram: Plans and the Structure of Behavior. New York, Holt, 1960.
- - & S. Isard: Some perceptual consequences of linguistic rules. JVLVB, 2, 217-228, 1963. Optrykt i Jakobovits & Miron, se under artikelsamlinger ovenfor.
- - & K.E. McKean: A chronometric study of some relations between sentences. Optrykt i Oldfield & Marshall: Language, 1968 (se ovenfor).
- - & D. McNeill: Psycholinguistics, i Lindzey & Aronson, eds: Handbook of social Psychology New York 1969, p. 666-794.
- Marvin Minsky, ed: Semantic Information Processing. M I T Press 1970.

- U. Neisser: Cognitive Psychology. Appleton-Century Crofts, 1967.
- J. Oller, B. Sales & R. Harrington: Toward consistent definitions of some psycholinguistic terms. Linguistics, 57, p. 48-59, 1970.
- M. Ross Quillian: Semantic Memory. i Minsky, ed: Semantic Information Processing, M I T Press 1970.
- D.R. Olson: Language and Thought. Psychological Review, 77, 257-273, 1970.
- E. Rubin: Om Forstaaelighedsreserven og om Overbestemthed. Nordisk Psykologi, Mono 8, Kbh. 1956. optrykt i Psykologiske tekster bd. 1. Akademisk Forlag 1965.
- J. Smith & G.A. Miller, eds: The Genesis of Language. M I T Press 1967.
- G.A. Talland: Disorders of Memory and Learning. Penguin books 1968.
- E. Tulving: Short-and Long-Term Memory: Different Retrieval Mechanisms. i: K. Pribram & D. Broadbent, eds: Biology of Memory. Academic Press 1970.
- P. C. Wason: Processing of positive and negative information. Quarterly Journal of Experimental Psychology, Cambridge, 11, 92-107, 1959.
- - The contexts of plausible denial. JVLVB, 4, p. 7-11, 1965.
- P. Watzlawick, J.H. Beavin & D.D. Jackson: Pragmatics of Human Communication, Faber & Faber 1968.
- E. Weigl: A neuropsychological contribution to the problem of semantics, i Bierwisch & Heidolph, eds: Progress in Linguistics, Mouton 1970.
- W.A. Wickelgren: Context sensitive coding, associative memory, and serial order in (speech) behavior. Psychological Review, 76, 1969.
- P. Wright: Transformations and the understanding of sentences. Language and Speech, 12, 1969 p. 156-166.
- L.S. Vygotsky: Thought and Language. M I T Press 1966.
- H. Vejleskov, H.W. Nielsen & J. Pauli Jensen: Erinner og Eksperimenter fra Børnepsykologien, 2. Akademisk Forlag 1970.
- - & V. Bloch: Barnets Imitation, leg og symbolbrug. Tekster fra Jean Piagets værker, II. Munksgaard/Hans Reitzel 1970.

Noter:

- 1) Disse betragtninger har også relevans for diskussionen om hvorvidt eller hvor meget af sproget det er nødvendigt at antage for medfødt, og derved igen relevans for diskussionen om specifikt sproglige universaler.
- 2) Fra den enkelte lyd til de sammenhængende meddelelser har vi fundet at størrelserne på de forskellige niveauer bestandig må bestemmes relativt til lydene og meddelelserne og hinanden. Problemet med at afgrænse den relevante omgivelse er derfor et fælles problem for alle niveauer. Løsningen er sikkert ikke - som det her er antydnet for oversigtens skyld - at bevæge sig fra et lavere til et umiddelbart højere niveau og lade dette bestemme det umiddelbart foregående i en stadig udvidelse af referensrammen. Løsningen ligger måske i at man på hvert niveau fikserer hvad man dér vil anse for relevante skift mellem forskellige størrelses 'indhold' for at forstå ytringen, og derefter bestemmer dem ud fra sådanne skift. (Se Hjelmslev, 1957, 1966).
- 3) Steen Folke Larsen og Mogens Rukov takkes for kommentarer.